

Een sociocognitief perspectief op variatie in opvattingen over immigratie

*Sanne Noyon*¹*

Inleiding

De immigratieliteratuur biedt talloze voorbeelden van variatie in opvattingen over migranten. Zo staan mensen uit lagere sociaaleconomische klassen en met een lager opleidingsniveau in de regel negatiever tegenover immigratie en is er in de houding tegenover migranten veel variatie tussen landen en regio's. De robuustheid van de patronen van variatie staat in sterk contrast met de beschikbare verklaringen: bestaande theorieën zijn niet afdoende om alle geobserveerde variatie te verklaren. Wat deze variatie wél verklaart, is de vraag die centraal staat in dit onderzoek. In mijn proefschrift laat ik zien hoe een benadering die uitgaat van de fundamentele menselijke behoefte om de wereld te begrijpen en van de behoefte om tot een groep te behoren, een aanvullend perspectief kan bieden op variatie in opvattingen over immigratie. Een groot voordeel van deze 'sociocognitieve' benadering is dat ze een verklaring biedt voor belangrijke vraagstukken in het immigratie- en opinieonderzoek, zoals het bestaan van een sterk anti-immigratiesentiment in gebieden met weinig migranten, en de ontwikkeling van opvattingen. Een beter begrip van deze kwesties kan ons helpen om op een betere manier om te gaan met de huidige immigratie- en integratieproblematiek. Ik bespreek hier eerst een gangbare verklaring, om vervolgens een aanvullende benadering voor te stellen.

Economische verklaringen

Een vaak gehoorde aanname is dat de mensen die het meest te lijden hebben onder concurrentie van migranten op de arbeidsmarkt het meest kritisch tegenover migratie zullen staan. Hoe logisch deze verklaring ook mag klinken, er is slechts beperkt empirisch bewijs voor. Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat economische factoren niet van belang zijn voor opinies over immigratie. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat mensen zich zorgen maken om de invloed van immigratie op de houdbaarheid van de verzor-

* s.m.noyon@minvenj.nl

1 Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)

gingsstaat. In dit geval kunnen we variatie in opinies over immigratie verklaren door te kijken naar variatie in opvattingen over de verzorgingsstaat. Ik testte deze mogelijkheid in een survey-experiment met een representatieve steekproef van de Britse bevolking ($n=1.422$) en vond geen verband tussen opvattingen over immigratie en over de verzorgingsstaat. Dit suggereert dat economische overwegingen van ondergeschikt belang zijn voor de publieke opinie over immigratie.

De vraag hoe opvattingen over de verzorgingsstaat en opvattingen over immigratie zich tot elkaar verhouden, is uiteindelijk een vraagstuk over cognitieve consistentie: welke opvattingen zijn coherent aan elkaar en welke staan op gespannen voet? Hoewel deze consistentie minimaal lijkt voor immigratie- en verzorgingsstaatoopvattingen zou het kunnen dat opiniepatronen variëren afhankelijk van iemands politieke voorkeur. Met andere woorden, voor sommige mensen zouden we houdingen tegenover immigratie dus wel moeten kunnen verklaren uit hun opvattingen over de verzorgingsstaat. Dit relateert aan de menselijke behoefte tot begrip, een van de twee pijlers van mijn aanvullende benadering.

De behoefte tot begrip

Het begrijpen van de wereld om ons heen is van fundamenteel belang om te reageren op situaties en anderen in onze omgeving en om verwachtingen te kunnen formuleren die op hun beurt gedrag sturen. Dit gebeurt op basis van een *wereldbeeld*, een cognitief kader dat alle informatie en verwachtingen over de wereld samenvat en daarmee een plaatje schept van hoe de wereld eruit zou moeten zien. De precieze inhoud van dat wereldbeeld bepaalt hoe we informatie interpreteren en hoe we hier vervolgens op reageren. Voor wat betreft verschillen in opvattingen over immigranten betekent dit dat we deze kunnen verklaren door te kijken naar verschillende wereldbeelden.

Wereldbeelden zijn uiteindelijk simplificaties van de reële wereld. Dit maakt informatieverwerking efficiënter, maar het betekent ook dat reële situaties niet altijd overeenkomen met wat mensen verwachten. Als wereldbeelden herhaaldelijk botsen met de realiteit, ontstaat een onhoudbare situatie waarbij mensen niet meer op hun wereldbeeld kunnen vertrouwen om situaties te duiden. In mijn definitie is deze discrepantie de oorzaak van onzekerheid. Sociale identificatieprocessen kunnen helpen om deze negatieve situatie op te lossen: door de wereld op te delen in sociale groepen, wordt deze simpeler en dus beter behapbaar. Tegelijkertijd bieden sociale groepen gedragsnormen die handvatten kunnen bieden voor passend gedrag in bepaalde situaties.

Een andere manier om onzekerheid te reduceren is door een nieuw wereldbeeld aan te nemen dat de situatie waarin iemand zich bevindt, kan verklaren. Met andere woorden, als mensen onzeker zijn, zullen ze ontvankelijk zijn voor ideeën die situaties kunnen duiden. Onderzoek wijst uit dat met name concrete ideeën die aansluiten bij de geldende situatie, aantrekkelijk zijn voor mensen die onzekerheid ervaren. Gezien het belang van groepsidentificatieprocessen bij onzekerheid, kunnen we concluderen

dat ideeën die ten eerste concreet zijn en ten tweede appelleren aan (groeps-)identiteit relevant zijn in deze situatie. Dit zijn twee belangrijke kenmerken van radicaal-rechtse retoriek. Als radicaal-rechtse ideeën gemakkelijker worden geaccepteerd door mensen die onzekerheid ervaren, betekent dit dat we variatie in opvattingen over immigranten uiteindelijk kunnen verklaren door te kijken naar variatie in onzekerheid.

Ik testte het verband tussen onzekerheid en opvattingen over immigratie door te kijken naar de gevolgen van een aantal schokkende gebeurtenissen waarvan aangenomen kan worden dat ze botsten met de verwachtingen van mensen. Ik voerde drie natuurlijke experimenten uit, gericht op de moord op Theo van Gogh in 2004, de bomaanslagen in Stockholm in 2010 en de aanslag op de redactie van Charlie Hebdo in 2015. Mijn analyse toonde dat er geen negatief effect is van deze terroristische aanslagen op de publieke opinie over immigratie - in sommige gevallen vond ik zelfs een positief effect. Ik laat zien dat dit verrassende resultaat verklaard kan worden door te kijken naar het soort ideeën dat beschikbaar was, ofwel hoe de gebeurtenissen werden *geframed* in de media. Verschillende Nederlandse kranten interpreteerden de moord op Van Gogh op verschillende manieren, maar geen van allen gerelateerd aan immigratie. Dit is in overeenstemming met de onzekerheidshypothese: opvattingen worden gevormd op basis van de ideeën die beschikbaar zijn. Dit resultaat suggereert dat framing van groot belang is om het effect van schokkende gebeurtenissen en onzekerheid op publieke opinie te kunnen begrijpen. Tegelijkertijd onderstreept dit het belang van framing op het vormen van wereldbeelden.

De behoefte aan samenhang

Gedrag wordt niet alleen gestuurd door ideeën maar ook door groepsidentiteit. Onderzoek wijst uit dat mensen positievere houdingen en gedrag vertonen jegens anderen die tot dezelfde groep behoren. Zoals hierboven vermeld, delen leden van dezelfde groep bovendien sociale normen die voorschrijven hoe zich te gedragen in bepaalde situaties en die daardoor gedrag sturen. Als de heersende norm over immigranten positief is (zoals we bv. zien in Canada), zullen groepsleden zich positiever opstellen. Voor een groep met anti-immigratienormen kunnen we het tegenovergestelde gedrag verwachten. In mijn analyse van het stemgedrag in Rucphen, de gemeente met het hoogste aantal PVV-stemmers in Nederland, vond ik aanwijzingen dat ook populistisch stemgedrag gedreven wordt door normatieve beïnvloeding. Met name de lokale identiteit van ‘harde werkers’ (waarmee een onderscheid wordt gemaakt met ‘luie politici’) en simpelweg de wetenschap dat “iedereen hier op de PVV stemt” kunnen relevante normen vormen die het plaatselijke stemgedrag verklaren. Het belang van normen komt ook terug in de opvattingen over immigratie. Dit blijkt uit mijn vergelijking van uitlatingen over immigranten in Rucphen met uitlatingen in Schijndel - in veel opzichten een gelijkaardige gemeente, met uitzondering van het stemgedrag. Ik vond dat negatieve opvattingen in Rucphen niet vaker voorkomen dan in Schijndel, maar

dat deze kwalitatief anders zijn, met een opvallende focus op veronderstelde normatieve conflicten tussen immigranten en Nederlanders. De impressie dat inwoners van Rucphen niet vaker discrimineren dan die van Schijndel werd verder bevestigd in een *lost-letter*-experiment met Nederlandse en Marokkaanse geadresseerden.

Mijn onderzoek laat zien dat de ‘sociocognitieve’ benadering van toegevoegde waarde kan zijn voor vraagstukken die zich niet gemakkelijk laten duiden vanuit gangbare perspectieven, zonder overigens deze perspectieven per definitie te verwerpen. Dit verbetert ons begrip van variatie in opvattingen over immigratie. De toepasbaarheid van het sociocognitieve perspectief op andere aspecten van opinievorming, alsmede hieruit af te leiden beleidsimplicaties, zullen onderwerp zijn van toekomstig onderzoek.

Bibliografie

Noyon, S.M. (2017). *Great Expectations: A Sociocognitive Perspective on Attitudes Toward Immigrants*. Doctoraatsthesis. European University Institute, Departement van Politieke en Sociale Wetenschappen. Florence. doi 10.2870/687688.